

ÖZET

Bu araştırmada, Elazığ-Harpur bölgesinin müzik kültürünün genel özellikleri; bölgenin coğrafi yapısı, geçmişten günümüze tarihsel gelişimi ve bölge insanların günlük yaşantısı dikkate alınarak incelenmiştir. Araştırmada, bölgede icra edilen müzik yapısı bestecilik, seslendirme, kullanılan çalgı türleri ve melodik yönü ile ele alınmış olup bölgeye ait türkü ve şarkıların melodik yapılarına, usul yapısına ve form analizine yer verilmektedir. Özellikle Türk müziğinin önemli yapı taşlarından olan "Türk Halk Müziği" ve "Türk Sanat Müziği'nin" bu bölgede birlikte kullanılıyor olması üzerinde durulan önemli noktalardan biri olmuştur.

MUSIC CULTURE OF HARPUR

In this research, the general features of the musical culture of Elazığ-Harpur region by paying attention to the geographical structure, the historical development from the past to now and the daily life of people of the region. The musical structure performed in the region is studied from many aspects like composition, sound recording techniques, the kinds of musical instruments used; and the melodic structures, time structure and form analyses of folk songs and songs belonging to the region are also included in this research. Performing of "Turkish Folk Music" and "Turkish Art Music" partly together and in interaction with each other in this region is one of the important points which is examined here.

Anahtar Kelimeler : Müzik, Kültür, Harpur Müziği
Key Words : Music, Culture, Music of Harpur

Harpur isminin ilk hecesi olan Har, taş (kaya) anlamına, son hecesi olan put (berd) ise kale anlamına gelmektedir. Mevcut tarihi kaynaklara göre Harpur'un en eski sakinleri M.Ö.2000 yıllarından itibaren Doğu Anadolu'ya yerleşen Hurrilerdir. Hurriler'den sonra bölge Hitit hâkimiyeti altına girmiştir. M.Ö. IX. Asırdan itibaren Doğu Anadolu'da devlet kuran Urartular Harpur'ta uzun süre hüküm sürmüştür. Harpur ve çevresi, 1071 Malazgirt zaferi ile birlikte 1085 yılında Türklerin eline geçmiştir. 1516 yılında Çaldıran muharebesinden sonra Osmanlı ordusu tarafından fethedilmiştir. 1530 tarihli bir kayda göre Harpur'ta o zaman 14 Müslüman, 4 ermeni mahallesi vardır. Bugünkü Elazığ, II. Mahmut zamanında, 1834 yılında şark vilayetlerinde islahata ve devlet otoritesini yeniden kurmaya memur edilen Reşit Mehmet Paşa zamanında halk arasında "Mezra" denilen şimdiki yerinde kurulmaya başlanmıştır. Sultan Abdülaziz'in tahta çıkışının 5. yılında Hacı Ahmet İzzet Paşa devrinde buraya tayin edilen Vali İsmail paşanın teklifi ile 1867 yılında "Mamurat ul -Aziz" adı verilmiştir. Fakat telaf

fuzu güç olduğundan halk arasında kısaca "ELAZİZ" olarak söylene gelmiştir.¹

Geniş bir coğrafi alana sahip olan Anadolu'nun, her bölgesinin her şehrinin hatta bazı ilçelerinin bile kendine özgü bir müzik icrası vardır. Bu Türk insanının olaylar sonucunda değişik şekillerde duygulanması ve bu duygularını değişik şekillerde ifadesinin bir sonucudur. Bu yönü ile Türk müziğinin önemli yapı taşlarından olan "Türk Halk Müziği" oldukça çeşitli ve renklidir. Bununla birlikte yine Türk müziğinin diğer bir dalı olan ve geçmişte çoğunlukla saraylarda veya sarayların bulunduğu şehir merkezlerinde beste esasına dayalı olarak üretilen ve şehir müziği de diyebileceğimiz "Türk Sanat Müziği" de vardır ki bu iki yapı Türk müziğinin çatısını oluşturmaktadır.

Harpur müziğinde ise bu önemli iki yapıyı bir arada görmek mümkündür. Harpur, 1085 yılında Türklerin eline geçmesi ile birlikte, cami, medrese, hastane, çeşme, türbe ve saray gibi kurumlar yapılarak hızla şehirleşmeye ve önemli bir kültür merkezi olmaya başlamıştır. Bu kurumlarda çok sayıda

* Doç. Dr., İnönü Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Müzik Bölümü, Malatya E-Mail: mkarkin@inonu.edu.tr

** Öğr. Gör., İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müzik Bilimleri ve Teknolojisi Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi, Malatya. E- Mail: unalimik@hotmail.com

1- Türker EROĞLU; "Harpur Müziğinin Türk Müziği İçindeki Yeri", Millî Folklor Dergisi, C.1, S. 2, Ankara., 1989, s.11.

mutasavvıf, ilim adamı ve sanatkâr yetişmiştir. Bu sanatçılar Harput kültürü ile Türk İslam kültürünün sentezinden oluşan eserler vermiş, şairler şiirler yazmış ve adı bilinmeyen bestekârlar da Harput'taki saraylarda, konaklarda bu şiirleri bestelemişlerdir. Böylece Orta Asya'dan kopup gelen Türk insanı beraberinde getirdiği bilgi birikimi ve folklorik değerlerini Harput kültürü ile birleştirerek, hem sanatın hem de medeniyetin en güzide örneklerini burada sergilemiştir. Harput müziği, gerek yapısı itibarı ile gerek icrâ biçimi ile gerekse bu icra sırasındaki kuralları ile Türk müziği içerisinde özel ve önemli bir yere sahiptir. Kış aylarında; kürsübaşları, yaz aylarında; düğünler, bağ, bahçe, kaya ve havuz başları Harput sanatçısının derdini, sevdasını ve hasretini dile getirdiği geleneksel sahneler olmuştur. İcra edilen türkü ve şarkıların bazılarında sazın çaldığı giriş ve ara müziği söz bölümünün nakaratı iken, büyük birçoğunda da sazın çaldığı giriş ve ara müziği farklıdır.

“Harput uzun ve kırık havalarında saz ve söz bölümleri birbirini tamamlayan iki önemli unsurdur. Türkülerin söz bölümleri kadar, saz bölümleri de oldukça önemlidir. Sunguroğlu konu ile ilgili; “Harput'da mutlak bir şey varsa o da, sesin sazdan daha üstün yer almasıdır. Birkaç yaran, bir araya geldiler mi, bir havuz başı veya bir dere kenarı buldular mı saz olsa da olmasa da bunlar seslerinin kudretleriyle güzel bir ahenk yaratabilirlerdi. Çok defa melodilerin tempoları sazla değil, sesle tutulurdu. Bu tempo bir lây... lây... lâm... lây... lilây... lây...lâm dan ibarettir ki, bununla istenilen türkü söylenir ve bu ayakla uzun havalara da geçilebilirdi. Saz ele geçmezse ya böyle ağızlarıyla veya ellerine geçirdikleri her hangi bir tepsi veya bir madeni eşya parçasıyla tempolar tutulur, türkü ve şarkılar başlar, güler oynar, eğlenilirdi. Bu eğlenceler, o kadar canlı ve neşeli geçirdi ki, sanki takım takım saz varmış gibi....Bu suretle sesi öne alan Harputlu sazı geride bırakmış, doğrusu ihmal etmiştir.”²

Harput müziğinin icrasında gelenek çok önemlidir. Yörede eskiden müzikle uğraşanların büyük bir çoğunluğu hafızlıktan gelmedir. Türküler, yörede “Harput Ağzı”

olarak bilinen, özel bir türkü söyleme biçimi ile icra edilmektedir. Bu icranın günümüzdeki en iyi temsilcilerinden biri de; 1935 yılında Elazığ'ın Palu ilçesinde doğmuş olan Enver Demirbağ'dır. Enver Demirbağ, eskiden Harput müziğinin icracıları olan hafızlardan, Harput makamlarını ve müzik geleneğini daha çocuk yaşta öğrenmeye başlamıştır. Bu bağlamda gerek Enver Demirbağ ve gerekse kardeşi Paşa Demirbağ hafızlardan aldığı bu müzik kültürünü ve geleneğini günümüze kadar doğru bir şekilde taşıyan en önemli köprülerden biridir. Usta çırak usulü ile müziğe ilgisi ve yeteneği olan insanlar yöredeki geleneksel müzik icra ortamlarında yetiştirilmiş, eserler ağızdan ağıza, kulaktan kulağa aktarılarak günümüze kadar taşınmıştır.

Enver Demirbağ'da bu hafızlardan biri olup, özellikle Hafız Mustafa Süer ve Hafız Osman Öge'den öğrendiği Harput müziğini ve makamlarını, kendisinden sonraki nesle yine aynı geleneksel usullerle aktarmıştır. “Günümüzdeki yeni nesil bazı icracılarda, Enver Demirbağ'ın nağmelerini ve tavrını, hatta bazı nağmelerdeki detonelerini dahi görmek mümkündür. Zaten bu müzik icrasında başarılarının ölçüsü de; yapılan nağmelerin bir önceki kuşağın yaptığı nağmelere ne kadar benzediğidir.”³

HARPUT'UN COĞRAFİ KONUMU

Elazığ, Doğu Anadolu Bölgesinin güneybatısında, Yukarı Fırat Bölümünde yer almaktadır. Karasal iklime sahip olan Elazığ, bölgesine göre daha ılıman bir iklime sahiptir. Fırat Nehri, Dicle Nehri (bir kısmı) ve Hazar Gölü, önemli su kaynaklarıdır. Fırat Nehri Harput'u (Elazığ) tarih boyunca iskâna açık tutan en önemli faktör olmuştur. Harput, tarihi akışı içerisinde genellikle hükümetin yönetim merkezlerinden biri olmuştur. Harput'u, zaman zaman değişen idari sınırları ile birlikte incelemek daha yerinde olur. Harput Türkülerinde İsfahan, Şiraz gibi Horasan şehirlerinin adının geçmesi, türkülerde adı geçen yerleşim bölgelerinin tarihi göç yolları üzerinde olmasından kaynaklanmaktadır. Hem yerleşmeye hem de

2- İshak SUNGUROĞLU; “Harput Yollarında”, Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı Yayınları, İstanbul, 1961, s.14

3- Savaş EKİCİ; “Elazığ Harput Müziği”, Akçağ Yayıncılık, Ankara, 2009

müziğe önemli katkıları olan tekkelerin Harput Müziğinin oluşumunda önemli tesirleri olmuştur.

Resim-1: Harput'un Coğrafi Konumu

HARPUT İNSANI ve SOSYAL YAŞAM BİÇİMİ

Tarih içerisinde Harput Efendisi diye bilinen Harput insanı dürüstlüğü, misafirperverliği ve diğer üstün meziyetleriyle Harput'un, her dönemde önemli bir merkez olmasını sağlamışlardır. Türkler, Harput'u fethettiklerinde onu bir garnizon kale şehri konumunun dışına çıkarmışlar, Osmanlı İmparatorluğu döneminde ise bir ticaret, kültür ve sanat şehri haline getirmişlerdir. Kış aylarının zor ve uzun geçtiği Harput'ta "Kür-sübaşı", "Ocakbaşı" meşikleri ve eğlenceleri ile geceler ısıtılmış, gönüller neşelenmiştir. Bu gecelerin Harput Türkülerinin kulaktan kulağa ve doğru bir şekilde aktarılmasında önemi büyüktür.

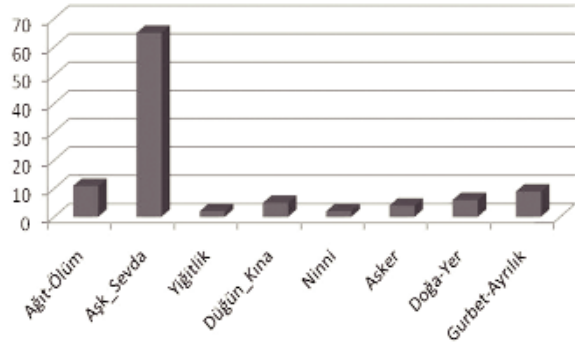
Resim-2: Harput Ahalisinden Bir Görünüm

Tüm yurttaki olduğu gibi Harput-Elazığ'da da 1. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Harbi yıllarında birçok şehit veren ve özellikle Yemen Harbinde birçok evladını kaybeden Harput'lu ülke genelinde bilinen Yemen Türküsünü (Havada Bulut Yok) bu acı yılların anısına yakılmıştır.

SÖZ ÖĞESİ BAKIMINDAN HARPUT-ELAZIĞ MÜZİĞİ

Harput'ta yetişen halk şairlerinin; Harput'un idari ve kültürel merkez olması, yaşamış olduğu yüksek medeniyet ve bilgi birikimi nedeniyle, divan şairleri ve şiirlerinden oldukça etkilenmişlerdir. Her olayın ardından bir türkü yakılmış olan Harput türküleri yaşanmış hayat hikâyelerinden kaynaklanmaktadır. Harput'ta kültürel ve edebî faaliyetlerin XIX. yüzyılın ikinci yarısında, yani Tanzimat'tan sonra çoğaldığı ve hız kazandığını görülmektedir. Bunda Misyonerlik faaliyetlerinin önemi büyüktür.⁴

Eski Türk Edebiyatı'nın gazel, müstezat, şarkı gibi manzumeleri Elazığ'da halk musikisine güfte olmuş yahut yöreye özgü bir klasik Harput musikisi doğmuştur.⁵ Saz Şairliği geleneği pek yaygınlaşmamıştır. Sadece, Baskil'in fieyhhasan Köyü'nde aynı aileden XVII. yüzyıldan beri dört şair yetiştiği bilinmektedir. Alevi ve Bektaşilerce bir din ulusu olarak tanınan fieyh Ahmet Dede'nin soyundan gelen bu şairler, XVII. yüzyılın başında yaşayan Kalender Abdal, aynı yüzyılın sonunda yaşayan Teslim Abdal, 1759 yılında vefat eden Derviş Ali ve çağımız şairlerinden Yusuf fiahin'dir. Bu şairlerin hepsi de tasavvufî konularda, halk şiiri tarzında şiirler söylemişlerdir.

Tablo-1: Tema(Konu) Yönü ile Harput Müziği

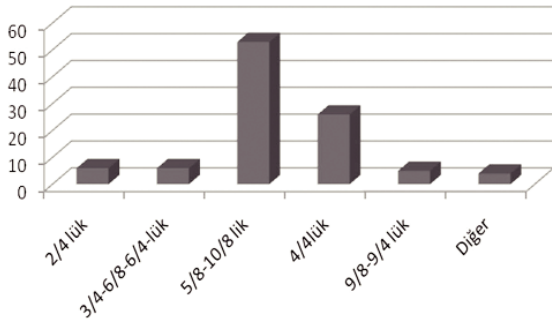
4- Zülfü GÜLER; "Dünü ve Bugünüyle Harput" (Tarih-Edebiyat-Şiir-Folklor), TDV Elazığ Şubesi Yayınları, Elazığ, 1999, s:441

5- Zülfü GÜLER; "Dünü ve Bugünüyle Harput" (Tarih-Edebiyat-Şiir-Folklor), TDV Elazığ Şubesi Yayınları, Elazığ, 1999, s:441

TEMA (KONU) YÖNÜ İLE HARPUT-ELAZIĞ MÜZİĞİ

Harput müziği incelendiğinde, eserlerde kullanılan temaların özellikle aşk ve seveda konularını içerdiği görülmektedir. Bunun yanında günlük hayatımızın bir parçası olan ölüm, doğa olayları, askerlik ve düğün ve kına havalarının da Harput müziğinde yerini aldığı görülmektedir. Bu aynı zamanda Harput insanının kültürel olduğu kadar duygusal yönden de ne kadar zengin olduğunu göstermektedir.

USUL YAPISI BAKIMINDAN HARPUT-ELAZIĞ MÜZİĞİ

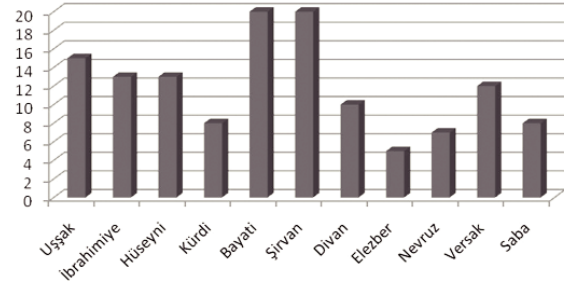
Tablo-2: Usul Yapısı Bakımından Harput Müziği

Harput müziği, usul yapısı bakımından incelendiğinde 5/8 ve 10/8'lik usuller ile bestelenmiş eserlerin çoğunlukta olduğu görülmektedir. Bu sebeple, Harput insanının bu usul yapısını benimsediğini ve sıkça kullandığını söylemek mümkündür. Bunun yanında, sıcak ve sevecen bir yapıya sahip olan Harput insanı eğlence müziği için bestelediği eserlerde ise, 4/4 ve 2/4'lük usul yapılarını kullanmıştır. Bölgede seslendirilen düğün ve kına havalarında bu usul yapısını sıkça görmek mümkündür. Bununla birlikte, Harput'un birçok ticaret ve seyahat yolunun önemli bir durağı olması, Harput Müziği'nin diğer müzik kültürleri ile etkileşim içinde olmasına ve birçok farklı usul yapısını içerisinde barındırmasına sebep olmuştur.

EŞLİK ÇALGILARI BAKIMINDAN HARPUT-ELAZIĞ MÜZİĞİ

Harput ve civarında Klasik Türk Müziği sazlarının yaklaşık yüz yılı aşkın süredir çalındığı bilinmektedir. Bağ ve bahçelerde günlerce süren müzikli eğlencelerde ve kürsübaşı meşklerinde yüksek volümlü ve açık havaya daha uygun olan klarnet ve cümbüş gibi sazlar daha çok tercih edilmiştir. Bağlama yörede çok sevilen bir saz olmasına rağmen Harput türkülerinde pek kullanılmamıştır. Bunda, tarih boyunca yönetim merkezi konumundaki Harput bölgesindeki saray kültürünün etkisi büyüktür.

MAKAMSAL ÖZELLİKLERİYLE HARPUT-ELAZIĞ MÜZİĞİ

Tablo 3: Makamsal yönü ile Harput müziği

Makamsal özellikleri bakımından çok zengin bir yapıya sahip olan bölge, özellikle elezber ve bayati gibi kendine has makam yapıları ile kültürel zenginliğimiz açısından büyük önem taşımaktadır. İshak SUNGURUOĞLU, "Harput Yollarında" isimli eserinde Harput Müziği eserlerini aşağıdaki gibi tasnif etmektedir."

A- AĞIR HAVALAR

- Harput'ta Kullanılan Ağır Havalar, Makamlar: Rast, nihavent, mahur, hicaz, saba, uşak, beyati, hüseyini, nevrüz(Karciğar), Muhalif hüzzam, Acem-i Aşiran, Muhayer.
- Harput'a Ait Ağır Havalar, Makamlar: Divan, Tecnis, Müstezat, İbrahimiye, Tatvan, Varsah, Elezber, Kürdi.

B- UZUN HAVALAR

• Mayalar

• Hoyratlar:

Şirvan Hoyratı, Bağrı Yanık, Kürdili

Hoyrat, Kesik Hoyrat, Beşiri Hoyratı, Muhelif Hoyratı.

C-TÜRKÜLER

• Vakaya İstinad Eden Türküler

• Vakaya İstinad Etmeyen Türküler

1-Türkü ve Şarkılar

2-Ağır Şarkı ve Türküler

3-Oynak ve Şıkıdam Havaları

DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Sonuç olarak Harput, kültürel ve sanatsal zenginlikleri ile Anadolu'nun kültür miraslarından biri konumundadır. Kendine has müzik kültürü yüzyılların birikimi olup, özel bir nitelik ve önem taşımaktadır. Klasik Türk müziği ile Türk halk müziğinin adeta iç içe geçerek yeni bir boyut oluşturduğu Harput müziği, günümüzde de kendine has dokusunu yitirmeden muhafaza etmiştir. Yıllarca "Türk Halk Müziği, Türk Halk Müziği çalgılarıyla çalınmalı" felsefesinin kurbanı olan Harput müziği kendini bu sebeple yeterince tanıtamamıştır. Harput, "Elezber, Tecnis, Müstezat, İbrahimiye, Tatvan, Varsak" gibi kendine has makamları ile Türk Müzik kültüründe önemli bir etken konumundadır.

Harput'un birçok ticaret ve seyahat yolunun önemli bir durağı olması, Harput müziğinin diğer müzik kültürleri ile etkileşim içinde olmasına olanak tanıyarak birçok farklı usul yapısını da içerisinde barındırmasına sebep olmuştur. Günümüzde de karakteristik özelliklerini yitirmeden içerisinde barındıran Harput müziği Anadolu kültürünün vazgeçilmez hazinelerinin başında gelmektedir.

KAYNAKÇA

ABACI, Tahir; Harput/Elazığ Türküleri, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2000.

ARDIÇOĞLU, Nurettin; Harput Tarihi, İstanbul, 1964.

DİKİCİ, Mehmet; Anadolu'da Türkler Anadolu'ya Türk Göçleri, Burak Yayınları s:67, İstanbul.

EKİCİ, Savaş; Elazığ Harput Müziği, Akçağ Yayıncılık, Ankara, 2009.

ELAZIĞ 1967 İL YILLIĞI, Bingöl Matbaası, Elazığ, 1970.

ELAZİZ HALK TÜRKÜLERİ VE OYUNLARI, Elaziz Halkevi Güzel Sanatlar Komitesi Yayımı, Sayı:1, Resimli Ay Basımevi, İstanbul, 1936.

EROĞLU, Türker; "Halk Oyunları Ve Halayların İncelenmesi", Kılıçaslan Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti., s.86, Ankara, 1995.

EROĞLU, Türker; "Harput Müziğinin Türk Müziği İçindeki Yeri", Millî Folklor Dergisi, C.1, Sayı:2, s.11, Ankara, 1989.

EROĞLU, Türker; "Harput'ta Kurala Dayalı Müzik Yapma Geleneği", Bizim Gençlik Yayınları Nu:20, Armağan Serisi Nu:2, Kayseri, 1995.

GÜLER, Zülfü, "DÜNÜ VE BUGÜNÜYLE HARPUR" (Tarih-Edebiyat-Şiir-Folklor), TDV Elazığ Şubesi Yay. C.Ish. 441, Elazığ, 1999.

KARADENİZ, M.Ekrem; "Türk Müsîkisinin Nazariye ve Esasları" Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

MEMİŞOĞLU, Fikret; "Harput Ahengi", Matbaa Teknisyenleri Basımevi, İstanbul, 1966. Notalarla Harput Musikisi, Cilt I-II, Çağ Ofset, Elazığ, 1999.

ÖZTUNA, Yılmaz; Büyük Türk Musikisi Ansiklopedisi-II, Kültür Bakanlığı:1164, Kültür Eserleri Dizisi:149,Ankara, 1990.

SİLER, Abdurrahman; "Tarihte Harput ve Elazığ", Elazığ'ın Sesi Harput, Yıl:1, S.1, s.23, Turan Matbaası, Elazığ.

SUNGUROĞLU, İshak; "Harput Yollarında", c.3, s.14, Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı Yayınları No:2, İstanbul, 1961.

TURA, Yalçın; "Türk Halk Musikisindeki Makam Hususiyetleri ve Bunların Dayandığı

Ses Sistemi”, III. Milletlerarası Türk Folklor
Kongresi Bildirileri, Kùltür ve Turizm
Bakanlığı, MIFAD Yay:85, C.3, s.293,
Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1987.
YÖNETKEN, Halil Bedi; Derleme Notları 1,
“Elazığ Müzik Folkloru”, s.96,Orkestra
Yayınları:1, Çeltüt Matbaacılık Koll. Şti.,
İstanbul, 1966.